

GLINENE LULE AUSTRIJSKO- MAĐARSKE PROIZVODNJE IZ FUNDUSA GRADSKOG MUZEJA POŽEGA

U radu se stručno obrađuju glinene lule tzv. mediteranskog oblika, austrijsko-mađarske proizvodnje s pečatom iz fundusa Gradskog muzeja Požega, datirane u 19. i prvu polovicu 20. stoljeća. Svi primjerci su slučajni nalazi koji su u Gradski muzej Požega dospjeli kao poklon. Na sačuvanim glinenim lulama javljaju se pečati radionica PARTSCH, RESS, AMSTÄTTER, ANHALZER te na jednom, posebno zanimljivom primjerku pečat JUGNAŠICE koji je nastao u Prvoj jugoslavenskoj tvornici lula i glinenih proizvoda u Našicama.

Ključne riječi: duhan, glinena lula, pečat, radionica.

Mirela Pavličić Hein

Gradski muzej Požega
Matice hrvatske 1
HR-34000 Požega
mirela@gmp.hr

Pregledni rad

UDK: 688.932(497.541Požega):069
069(497.541Požega):688.932

Duhan je u Europu stigao iz Amerike. Biljka *tobacco* ili *nicotina*¹ rasla je samo na američkom kontinentu, odnosno na prostoru Srednje Amerike, odakle se proširila na jug i sjever američkoga kontinenta. Domorodačko stanovništvo Amerike u svojoj tradiciji imalo je duboko ukorijenjenu naviku pušenja, ne samo duhana nego i drugih biljaka. Sjevernoamerički Indijanci koristili su najmanje 55 vrsta biljaka za pušenje, a većina je sadržavala psihoaktivne supstance. Za Indijance je duhan bio dar misteriozne žene indijanskom narodu, sveta veza između neba i zemlje, način komuniciranja s Velikim Duhom.² Najstariji dokazi iz 8. st. pr. Kr.³ o upotrebi lula za pušenje pronađeni su na području Argentine, a na području Ekvadora najstarije forme lula datirane su između 5. i 3. st. pr. Kr.⁴

Kristofor Kolumbo bio je prvi Europljanin koji je zabilježio postojanje duhana, a posredstvom portugalskih i ostalih mornara navika pušenja duhana proširila se prvo u Europu, a zatim u Afriku i Aziju.⁵

Na prostoru Europe, i prije pojave duhana, koristile su se razne biljke čiji se dim udisao, što je bilo povezano sa šamanizmom.⁶ Kelti i Rimljani pušili su halucinogene trave i gljive, a prvi pisani trag o tome nalazimo kod Herodota u opisu Skita. On navodi da Skiti, paleći konoplju, udišu dim.⁷ U 12. ili 13. stoljeću na Bliskom istoku koriste se različite droge, poput hašiša ili opijuma, a koje su se prvotno konzumirale u kuglicama koje su se zaslađivale šećerom ili medom.⁸

Isprva se smatralo da je duhan lijek za opću primjenu. Njime se pokušala izliječiti prehlada, ali i kuga. Biljka duhana koristila se u kremama, solima, otopinama ili se jednostavno konzumirala šmrkanjem kao lijek protiv različitih bolesti i tegoba.⁹ Liječnici u Osmanskom Carstvu krajem 16. st. primjenjivali su listove duhana kao topli oblog kod liječenja ugriza i opekline. Sok duhana koristio se i kao sredstvo za izazivanje povraćanja ili kao sredstvo za prekid trudnoće.¹⁰

Prvi duhan u Europi zasijan je u Francuskoj 1556. godine,¹¹ zatim u Italiji 1574. te Njemačkoj 1620. godine.¹² Na prostoru Osmanskog Carstva duhan se do 1700. g. uzgajao na širem području Makedonije, Anatolije i sjeverne Sirije te

uvozio iz Irana, a njime su se opskrbljivale tržnice. Zbog te vrlo rano raširene proizvodnje cijene duhana su postupno padale na cijelom istočnom Sredozemlju od kasnog 17. stoljeća nadalje. Do 1800. godine cijena je trostruko pala pa je duhan potrošačima postao dostupniji od kave.¹³ Visoka cijena duhana uvjetovala je izgled lule, odnosno prve su bile malih dimenzija, a kako je cijena duhana opadala, kasnije su lule bile većih dimenzija. Zapremnina za prostor duhana u osmansko doba bila je vrlo velikog raspona od 4,8 do 9,4 ml. U 18. stoljeću ujednačila se od 6,4 do 7,5 ml, da bi se u 19. st. znatno povećala – od 12 do 17,4 ml.¹⁴

Sve do kraja 18. st. u mnogim zemljama postojale su i zabrane konzumacije duhana zbog različitih razloga. Već 1583. g. na koncilu u Limi donesena je uredba prema kojoj svećenici pod prijetnjom izopćenja ne smiju konzumirati duhan ni u kakvom obliku prije držanja mise.¹⁵ Sultan Ahmed I. (oko 1603. – 1617.) zabranio je prodaju duhana diljem Osmanskog Carstva oko 1611. g., a sultan Murat IV. (oko 1623. – 1640.) nakon požara u Carigradu 1633. zatvorio je kavane, a pušenje je postalo ozbiljan prekršaj koji se kažnjavalo smrću.¹⁶ U Ugarskoj su početkom 1670. g. proizvodnja lula i pušenje bili zabranjeni. Crkva je smatrala da su lule demonsko oruđe. Tijekom vladavine Marije Terezije (1740. – 1780.) i Josipa II. (1780. – 1790.) proizvodnja lula i pušenje bili su zabranjeni zbog sigurnosnih razloga jer je pušenje moglo uzrokovati izbijanje požara. Te su se zabrane obrazlagale time da je konzumacija duhana nezdrava i protivna religiji, a u Carigradu se posebno napominjalo da je pušenje opasno jer postoji mogućnost izbijanja požara.¹⁷

Unatoč zabranama, proizvodnja lula nije bila prekinuta. Lončari koji su proizvodili lule jednostavno ih nisu označavali i ostajali su anonimni sve do kraja 18. stoljeća, kad je pušenje postalo prihvatljiva društvena praksa.¹⁸

Prema materijalu od kojeg su izrađene razlikujemo glinene lule, lule od stive,¹⁹ lule od porculana i drvene lule. Lule²⁰ se dijele u dva osnovna oblika, zapadni i istočni ili mediteranski oblik.

Lule zapadnog oblika su jednodijelne, izrađene u jednodijelnom kalupu, a sastoje se od male čašice u koju je bio smješten duhan i dugog tankog tuljca – kamiša koji je služio za uvlačenje dima. Rađene su od kvalitetne gline, dobre fakture, uglavnom bijele boje, a najčešće su neukrašene ili sa skromnim ukrasom u obliku čašice

1 Naziv *nicotina* dobila prema francuskom veleposlaniku u Portugalu Jeanu Nicotu koji je sjeme duhana poslao francuskoj kraljici Katarini de Medici. Njemu u čast biljka je nazvana *nicotiana*. Zejnilhodžić, Elvin. Lule iz Novovjekovne zbirke Arheološkog muzeja Istre // *Histria archeologica* 43 (2012), str. 164.

2 Isto.

3 Šiša-Vivek, Marija; Filipec, Krešimir. Keramičke lule s lokaliteta Zoljani – Čemešac I // *Opuscula archaeologica* 37/38 (2015), str. 303.

4 Zejnilhodžić, Elvin. Nav. dj., str. 164.

5 Bekić, Luka. Uvod u problematiku glinenih lula na području Hrvatske. // *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s., XXXII-XXXIII (1999-2000), str. 249.

6 Zejnilhodžić, Elvin. Nav. dj., str. 164; Gačić, Divna. Lule iz muzejskih zbirki Srbije, katalog izložbe, Novi Sad : Muzej grada Novog Sada, 2011., str. 12.

7 Šiša-Vivek, Marija; Filipec, Krešimir. Nav. dj., str. 303.

8 Grehan, James. Smokin and „Early Modern“ Sociability: The Great Tobacco Debate in the Ottoman Middle East (Seventeenth to Eighteenth Centuries) // *American Historical Review* (2006), str. 1373-1374.

9 Gruia, Ana-Maria. Regional Traits of Smoking in the Autonomous Principality of Transylvania // *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica* 16/II (2012), str. 217.

10 Grehan, James. Nav. dj., str. 1354-1355.

11 Šiša-Vivek, Marija; Filipec, Krešimir. Nav. dj., str. 303.

12 Zejnilhodžić, Elvin. Nav. dj., str. 165.

13 Grehan, James. Nav. dj., str. 1355.

14 Šiša-Vivek, Marija; Filipec, Krešimir. Nav. dj., str. 305.

15 Šiša-Vivek, Marija; Filipec, Krešimir. Nav. dj., str. 303.

16 U tajnim obilascima grada sultan Murat IV. nadzirao je provođenje svojih zakona. Osobe koje bi zatekao kako puše na mjestu bi pogubio. Dnevno je bilo između 15 i 20 smaknuća, čak i vojnika njegove vojske. Gruia, Ana-Maria. Nav. dj., str. 224; Grehan, James. Nav. dj., str. 1362.

17 Gusar, Karla. Arheološki nalazi keramičkih lula za duhan iz zbirke Narodnog muzeja u Zadru // *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol. 25 (2008), str. 137.

18 Bielich, Mário, Čumý, Marián. Pipe finds from Nitra and Nitra pipe production // *Studies in Post-Medieval Archaeology*. 3. Post-medieval ceramics. Production, assortment, usage (2009), str. 340.

19 Materijal stiva je mineral sepiolit, higroskopni magnezij silikat koji nastaje trošenjem serpentina. Naziva se još meerschaum, meršaum ili morska pjena.

20 Naziv lula dolazi od turske riječi lüle. Šiša-Vivek, Marija; Filipec, Krešimir. Nav. dj., str. 304.

cvijeta. Kod tih je lula čašica kraća od tuljca. Proizvodile su se u Španjolskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Nizozemskoj, Engleskoj i skandinavskim zemljama od kraja 16. do sredine 19. stoljeća.²¹

Istočni ili mediteranski tip lula izrađen je od crvene gline, a sastoji se od tri dijela, odnosno od čašice, kamiša i usnika. U arheološkim istraživanjima uglavnom pronalazimo samo dio čašice s tuljcem. U prostoru čašice bio je smješten duhan. Kamiš se uglavljivao u tuljac, a mogao je biti iznimno dug (od 15 do 130 cm). Najčešće je bio izrađen od trske ili nekog drugog drva (javora, klena, šljive, višnje, jasmína), ponekad se dodatno ukrašavao biserima, svilom ili plemenitim metalima. Na kraju kamiša bio je usnik koji se izrađivao od jantara, koralja ili poludragog kamenja.²²

Istočni ili mediteranski tip lule preuzet je s područja Meksičkog zaljeva. Proširio se u Englesku 1565. g., a preko europskih putnika stigao je na zapadnu obalu Afrike, odakle su ga Portugalci proširili na prostor Bliskog istoka, Indije, današnje Šri Lanke, Japana i Koreje, gdje je pušenje potvrđeno već 1610. godine. U Engleskoj je ovaj istočni tip već 1586. g. zamijenjen zapadnim tipom.²³

Istočni ili mediteranski tip bio je rasprostranjen u zemljama istočnog i južnog Mediterana, od sjeverne Afrike, preko Turske do Balkana. Ovoj skupini pripadaju lule turske, talijanske i austrijsko-mađarske proizvodnje.

U ovom radu prikazano je 14 lula koje pripadaju istočnom ili mediteranskom tipu i austrijsko-mađarskom krugu proizvodnje te su rađene od gline. Na njima se javljaju pečati radionica PARTSCH, RESS, AMSTÄTTER, ANHALZER te na jednom, posebno zanimljivom primjerku pečat JUGNAŠICE, nastao u Prvoj jugoslavenskoj tvornici lula i glinenih proizvoda u Našicama. Te su lule datirane u 19. i prvu polovicu 20. stoljeća.

Lule austrijsko-mađarske proizvodnje izrađivale su se na prostoru nekadašnje Austro-Ugarske, uglavnom sličnog oblika. Karakterizira ih visok cilindričan ili poligonalni recipijent/čašica, greben u obliku školjke, cvijeta, kobilice, ravan, zaobljen ili loptasto profiliran i pečat majstora ili radionice. Iznad ili pokraj pečata s imenima radionice mogli su se nalaziti mali okrugli pečati.²⁴ Boja kod ovih lula varirala je od narančaste i crvene do crne, a čašice su redovito bile duže od tuljca, dok je između tuljca i čašice bila vezna rupa za duhan. Te su se lule izrađivale u dvodijelnom kalupu koji je bio izrađen od olova, drva ili mekšeg kamena. Prvo se izrađivao drveni model lule, po kojem se potom radio dvodijelni kalup. Unutar kalupa bio je nanesen sloj olova ili kositra s ukrasnim motivima. Dobro pročišćena glina

utiskivala se u kalup, a potom su se umetali klinovi kako bi se formirao prostor za duhan u čašici i šupljina u tuljcu, u koji se kasnije umetao kamiš. U kalup se nanosila i mješavina ulja i petroleja koja je omogućavala lakše odvajanje lule od stijenke kalupa. Nakon vađenja lule iz kalupa probijala se vezna rupa za duhan i uklanjao višak gline, a lula se mogla glačati ili dodatno ukrašavati, nakon čega se sušila. Kad je bio pripremljen veći broj lula, do 2000 komada, pekle su se u specijalnim, lularskim pećima. Nakon pečenja površina se lule glačala i dodatno ukrašavala.²⁵

U Austriji su najpoznatija središta proizvodnje lula bila u blizini Beča, odnosno u Wiener Neustadtu (Bečko Novo Mjesto), Theresienfeldu i Pernitzu. Brojni proizvođači lula odavde su se preselili u Bansku Štiavnicu (Schemnitz) te kasnije u mađarske gradove Körmend i Vasvár.²⁶

Schemnitz (Selmečbanya, Banska Štiavnica u Slovačkoj) je grad koji je bio u sastavu široke vojne granice koja je štitila Habsburško Carstvo od osmanskih provala u 17. i 18. stoljeću. Proizvodnja lula u Schemnitzu započela je na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Prvu radionicu lula osnovao je Benedikt Benjamin Ahnert, a najpoznatija je bila radionica Karolya Zachara od 1870. do 1950. godine. On se 1891. udružio s Helmutom Gramatikom te je njihova radionica bila poznata po lularima najbolje kvalitete, a izvozila ih je u Njemačku, Italiju, Rusiju, Kanadu, Veliku Britaniju, Egipat, Indiju, Kubu i Ameriku.²⁷

Poznato lularsko središte bio je i Debrecen, smješten istočno od Budimpešte, koji je u 18. st. postao najvažniji centar proizvodnje mađarskih lula.²⁸ Prve su lule izrađivali lončari koji su tijekom 18. st. prešli isključivo na proizvodnju lula. U Debrecenu je, prema statističkim analizama, 1798. godine proizvodnja 138 majstora lulara, uključujući i njihove pomoćnike, šegrte i članove obitelji, iznosila oko 10 milijuna lula napravljenih od crvene lokalne gline i 100.000 usnika, a bile su namijenjene za francusko, englesko i američko tržište.²⁹ Pojavom lula iz Pešte i Budima krajem 19. st. opao je broj lulara u Debrecenu.³⁰

Lule su bile lomljive i često su se mijenjale, a najosjetljiviji dio lule je zapravo čašica koja je bila izložena velikim fluktuacijama temperature.³¹ Prosječni pušač mijenjao je i do četiri lule tjedno, a siromašniji slojevi nisu imali jednu lulu dulje od mjesec dana.³² Lule su se i krivotvorile, pogotovo one poznatih radionica, što se vidi po pečatima radionica gdje su imena proizvođača često bila pogrešno napisana.³³

21 Šiša-Vivek, Marija; Filipek, Krešimir. Nav. dj., str. 305.; Gačić, Divna. Lule iz muzejskih zbirki Srbije, katalog izložbe, Novi Sad: Muzej grada Novog Sada, 2011., str. 26.; Gusar, Karla. Nav. dj., str. 137.

22 Šiša-Vivek, Marija; Filipek, Krešimir. Nav. dj., str. 305.; Gačić, Divna. Glinene lule s petrovaradinske tvrđave // Zbornik Muzeja primenjene umetnosti, Nova serija 04/05 (2008-2009), Beograd, str. 8.; Gačić, Divna. Lule iz muzejskih zbirki Srbije, katalog izložbe, Novi Sad: Muzej grada Novog Sada, 2011., str. 28.; Gusar, Karla. Nav. dj., str. 137.; Zejnilhodžić, Elvin. Nav. dj., str. 166

23 Gruia, Ana-Maria. Nav. dj., str. 217.

24 Šiša-Vivek, Marija; Filipek, Krešimir. Nav. dj., str. 313.

25 Gačić, Divna. Glinene lule s petrovaradinske tvrđave // Zbornik Muzeja primenjene umetnosti, Nova serija 04/05 (2008-2009), Beograd, str. 9.; Gusar, Karla. Nav. dj., str. 139.

26 Bielich, Mário, Čurný, Marián. Nav. dj., str. 351.

27 Gačić, Divna. Lule iz muzejskih zbirki Srbije, katalog izložbe, Novi Sad: Muzej grada Novog Sada, 2011., str. 33.

28 Gruia, Ana-Maria. Nav. dj., str. 225.

29 Šiša-Vivek, Marija; Filipek, Krešimir. Nav. dj., str. 307.; Bekić, Luka. Nav. dj., str. 257.; Gačić, Divna. Glinene lule s petrovaradinske tvrđave // Zbornik Muzeja primenjene umetnosti, Nova serija 04/05 (2008-2009), Beograd, str. 14.

30 Gačić, Divna. Nav. dj., str. 14.

31 Bielich, Mário, Čurný, Marián. Nav. dj., str. 343.

32 Bekić, Luka. Nav. dj., str. 260.; Gačić, Divna. Nav. dj., str. 10.

33 Zejnilhodžić, Elvin. Nav. dj., str. 168.

Od 14 primjeraka lula koje su prikazane u ovom radu, na njih deset³⁴ javlja se pečat radionice Antona Partscha (kat. br. 1. (inv. br. 33.113); kat. br. 2. (inv. br. 33.114); kat. br. 3. (inv. br. 33.111); kat. br. 4. (inv. br. 33.105); kat. br. 5. (inv. br. A-662); kat. br. 6. (inv. br. 33.108); kat. br. 7. (inv. br. 33.402); kat. br. 8. (inv. br. 33.125); kat. br. 9. (inv. br. 33.131); kat. br. 10. (inv. br. 33.126)). Anton Partsch djelovao je u Pernitzu i Theresienfeldu kod Wiener Neustadta. Njegove su lule bile kvalitetne te omiljene na području srednje i južne Europe. Uz pečat i ime ANTON PARTSCH na lulama je bio i natpis ZU THERESIENFELD. Lule Antona Partscha bile su poznate od 1812. g., a proizvodile su se samo do 1850-ih godina.³⁵

Na jednom primjerku (kat. br. 11. (inv. br. 33.127)) javlja se i pečat radionice ANHALZER, koja je također bila aktivna u Theresienfeldu, ali bila je manje poznata.³⁶

Ime radionice AMSTÄTTER javlja se također na jednom primjerku (kat. br. 12. (inv. br. 33.129)). Radionica Mathiasa Amstättera iz Wiener Neustadta djelovala je oko 1830. godine.³⁷ Na toj je glinenoj luli na tuljcu sačuvan pravokutni pečat s natpisom u jednom redu AMSTÄTTER, a na obruču tuljca je natpis WIENER NEUSTADT. Na tuljcu je i manji pečat kružnog oblika s motivom dvoglavog orla, što znači da se radilo o radionici s carskim privilegijama.

Ime radionice A. RESSA javlja se također na jednom primjerku (kat. br. 13. (inv. br. 33.128)), a predstavlja oznaku radionice Antona Ressa iz Wiener Neustadta. Anton Ressa preuzeo je 1830. g. lularsku radionicu Mathiasa Amstättera. Radionica Antona Ressa imala je veliku proizvodnju, što potvrđuje i podatak da je već 1837. g. u njoj zaposleno 60 radnika i da je proizvodila više od 6000 lula na dan.³⁸ U Narodnom muzeju u Zadru čuvaju se dvije glinene lule s pečatom A. RESSA. Te lule pronalazimo i na području Italije, Mađarske, Slovenije i Srbije.³⁹

Jedini primjerak (kat. br. 14. (inv. br. 33.100)) domaće proizvodnje je glinena lula s pečatom JUGNAŠICE koja je nastala u Prvoj jugoslavenskoj tvornici lula i glinenih proizvoda.⁴⁰ Tu je tvornicu pokrenuo Samuel Drechsler s Gezom Gombašem, a djelovala je vrlo kratko, od 1919. do 1921. godine. Prema podacima Zavičajnog muzeja Našice,⁴¹ na zemljištu židovske obitelji Drechsler (danas Ul. braće Radića 66 – 68) nalazila se pomoćna zgrada u kojoj je Samuel Drechsler rastakao pivo iz buradi u boce. Tu je zgradu otkupio Geza Gombaš te je 1919. g. zajedno sa Samuelom Drechslerom otvorio tvornicu lula i glinenih

proizvoda. U tvornicu su se izrađivale posude od bijele gline. Majstor Štambah izrađivao je kalupe za lule, posude i skulpture svetaca. U tvornici je bilo zaposleno oko 20 radnika, ali nije dugo radila. Postala je nerentabilna jer se nagomilalo puno robe koja se nije mogla prodati, a kasnije je pretvorena u ledaru.⁴²

Proizvodnja lula dostigla je svoj vrhunac u 19. stoljeću. U drugoj polovici 19. st. fokus proizvodnje lula prebacio se u Belgiju i Njemačku, gdje su se proizvodile porculanske lule s izduženom i oslikanom čašicom, baziranom na jajastom obliku tipične nizozemske čašice i s dugačkim drvenim kamišem umetnutim u kondenzator dima V oblika.⁴³

Pojavom cigareta u 19. stoljeću opala je i proizvodnja i upotreba glinenih lula.

Katalog:

Kratice: V – visina; D – dužina; UPT – unutrašnji promjer tuljca; UPČ – unutrašnji promjer čašice

1. Lula s pečatom Anton Partsch, inv. br. 33.113, datacija: 1. pol. 19. st.

Lokalitet: Vidovci 1972. (slučajan nalaz)

V = 7,2 cm; D = 6 cm; UPT = 1,4 cm; UPČ = 2,4 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvana u cijelosti, samo je na jednome mjestu na čašici otkrhnuta. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku siva. Naglašena grebena i s visokom čašicom koja je u donjem dijele u obliku čaške cvijeta, a cilindrična u gornjem dijelu. Rub čašice je prstenasto izvučen. Obruč tuljca je naglašen, prstenasto izvučen s jednom udubljenom linijom ispod. Na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u dva reda ANTON PARTSCH. Desno od tog pečata je manji, kružni pečat s prikazom ptice ili stiliziranog cvijet u središtu.

34 Na jednom primjerku pečat je sačuvan djelomično, ali pretpostavljamo da je riječ o pečatu iste radionice Antona Partscha.

35 Bielich, Mário, Čurný, Marián. Nav. dj., str. 352.

36 Isto.

37 Isto.

38 Gusar, Karla. Nav. dj., str. 144.

39 Isto.

40 Mladen Radić u katalogu izložbe Tvrđava u Osijeku navodi lule sa znakom radionice M. Ledere, Esseg koje vjerojatno upućuju na domaću proizvodnju, a datira ih u zadnju četvrtinu 19. st. Radić, Mladen. Tvrđava u Osijeku, katalog izložbe, Osijek : Muzej Slavonije, 2017., str. 50., 124., kat. br. 286.

41 Drechsler, Samuel // Našički zbornik. Našice: Ogranak Matice hrvatske Našice, 2014. br. 9., str. 62-63. Zahvaljujem ravnateljici Zavičajnog muzeja Našice Silviji Lučevanjanak na podacima o Prvoj jugoslavenskoj tvornici lula i glinenih proizvoda.

42 Prema kazivanju inf. Miška Blaževića i B. Kranjčeva 2011. godine.

43 Zejnilhodžić, Elvin. Nav. dj., str. 167.

2. Lula s pečatom Anton Partsch, inv. br. 33.114, datacija: 1. pol. 19. st.

Lokalitet: Nepoznat (slučajan nalaz)

SV = 2,2 cm; D = 6,3 cm; UPT = 1,3 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac i donji dio čašice ukrašen kanelurama. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku siva. Obruč tuljca je naglašen, prstenasto izvučen s urezanim ukrasom u obliku mreže. Uz otvor tuljca utisnut je natpis koji je dosta oštećen, ali vjerojatno je riječ o natpisu THERESIENFELD. Na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u dva reda ANTON PARTSCH. Desno od tog pečata je manji pečat kružnog oblika s prikazom stiliziranog cvijeta u središtu.

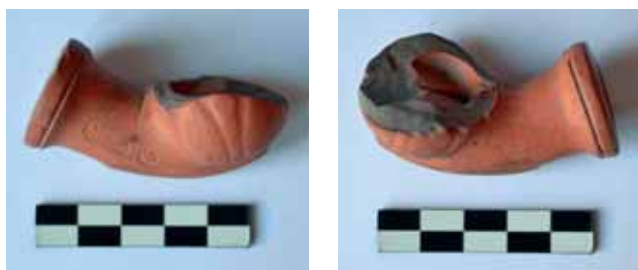
3. Lula s pečatom Anton Partsch, inv. br. 33.111, datacija: 1. pol. 19. st.

Lokalitet: Kujnik (slučajan nalaz)

SV = 2,2 cm; D = 5,9 cm; UPT = 1,4 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac i donji dio čašice koji je u obliku čaške cvijeta. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku siva. Naglašenog je grebena. Obruč tuljca je naglašen, prstenasto izvučen s jednom udubljenom linijom ispod. Na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u dva reda ANTON PARTSCH. Desno od tog pečata je manji, kružni pečat s prikazom stiliziranog cvijeta u središtu.

4. Lula s pečatom Anton Partsch, inv. br. 33.105, datacija: 1. pol. 19. st.

Lokalitet: Nepoznat (slučajan nalaz)

SV = 2,4 cm; D = 5,5 cm; UPT = 1,4 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac i donji dio čašice ukrašen kanelurama. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku siva. Obruč tuljca je naglašen, prstenasto izvučen s urezanim ukrasom u obliku mreže. Na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u dva reda ANTON PARTSCH. Desno od tog pečata je manji pečat kružnog oblika s prikazom stiliziranog cvijeta u središtu.

5. Lula s pečatom Anton Partsch, inv. br. A-662, datacija: 1. pol. 19. st.

Lokalitet: Kujnik 1969. (slučajan nalaz)

SV = 4,5 cm; D = 5,5 cm; UPT = 1,1 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac i donji dio čašice. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku siva. Greben je oblikovan poput školjke (ili biljnog lisnatog motiva), a čašica je cilindričnog oblika. Obruč tuljca je naglašen, prstenasto oblikovan. Na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u dva reda ANTON PARTSCH. Desno od tog pečata je manji pečat kružnog oblika s prikazom stiliziranog cvijeta (ili ptice) u središtu.

6. Lula s pečatom Anton Partsch, inv. br. 33.108, datacija: 1. pol. 19. st.

Lokalitet: Nepoznat (slučajan nalaz)

SV = 3,9 cm; D = 5,9 cm; UPT = 1,2 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac i donji dio čašice. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku siva. Greben je oblikovan poput školjke (ili biljnog lisnatog motiva), a čašica je cilindričnog oblika. Obruč tuljca je naglašen, prstenasto oblikovan. Na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u dva reda ANTON PARTSCH. Desno od tog pečata je manji pečat kružnog oblika s prikazom stiliziranog cvijeta (ili ptice) u središtu.

7. Lula s pečatom Anton Partsch, inv. br. 33.402, datacija: 1. pol. 19. st.

Lokalitet: Požega (slučajan nalaz)

SV = 2,9 cm; D = 5,7 cm; UPT = 1,2 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac i donji dio čašice koji je u obliku čaške cvijeta. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku siva. Naglašenog je grebena. Obruč tuljca je naglašen, prstenasto izvučen s jednom udubljenom linijom ispod te s kosim linijama po bočnoj strani obruča. Na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u dva reda ANTON PARTSCH. Desno od tog pečata je manji, kružni pečat s prikazom stiliziranog cvijeta u središtu.

8. Lula s pečatom Anton Partsch, inv. br. 33.125, datacija: 1. pol. 19. st.

Lokalitet: Nepoznat (slučajan nalaz)

SV = 3,4 cm; D = 5,9 cm; UPT = 1,4 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac s naglašenim rebrom te donji dio čašice. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku siva. Čašica je cilindričnog oblika s ukrasom udubljenih vertikalnih linija. Obruč tuljca naglašen je prstenom ispod ruba. Na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u dva reda ANTON PARTSCH. Desno od ovog pečata je manji, kružni pečat s prikazom stiliziranog cvijeta u središtu.

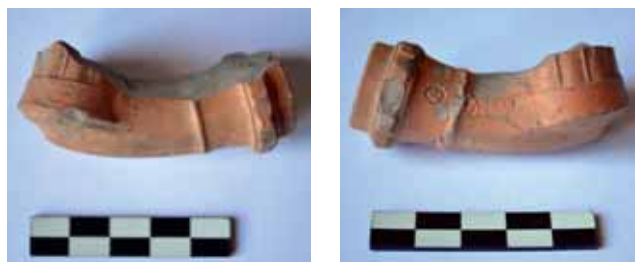
9. Lula s pečatom Anton Partsch, inv. br. 33.131, datacija: 1. pol. 19. st.

Lokalitet: Nepoznat (slučajan nalaz)

SV = 2,3 cm; D = 6,6 cm; UPT = 1,3 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac s naglašenim rebrom te donji dio čašice. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline svijetlo narančaste boje koja je u presjeku siva. Čašica je cilindričnog oblika s ukrasom vertikalnih linija. Obruč tuljca naglašen je dvama prstenima ispod ruba. Jedan prsten je veći i naglašeniji s oblikovanim zupcima, a ispod njega je manji prsten. Između ta dva prstena je i manji pečat kružnog oblika s motivom stiliziranog cvijeta. Desno od njega, na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u dva reda ANTON PARTSCH.

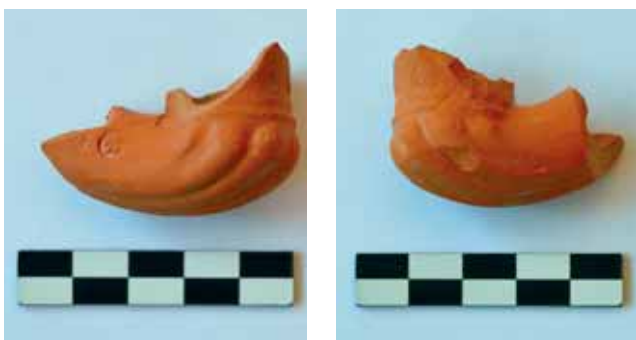
10. Lula s pečatom Anton Partsch?, inv. br. 33.126, datacija: 1. pol. 19. st.

Lokalitet: Nepoznat (slučajan nalaz)

SV = 3 cm; SD = 4,6 cm; UPT = 1 cm

Izrada u kalupu.

Ulomak glinene lule mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je dio tuljca i donji dio čašice. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku siva. Greben je oblikovan poput školjke (ili biljnog lisnatog motiva), a čašica je cilindričnog oblika. Na tuljcu je bio pravokutni pečat s natpisom u dva reda, sačuvana su samo slova u donjem redu CH. Desno od tog pečata je manji pečat kružnog oblika s prikazom stiliziranog cvijeta (ili ptice) u središtu.

11. Lula s pečatom Anhalzer, inv. br. 33.127, datacija: 19. st.

Lokalitet: Nepoznat (slučajan nalaz)

SV = 3,8 cm; SD = 5,2 cm; UPT = 1,2 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku također narančaste boje. Čašica je cilindričnog oblika. Obruč tuljca je prstenasto oblikovan i s ukrasom kosih linija na bočnoj strani te s natpisom uz rub. Natpis nije sačuvan u cijelosti, razaznaju se samo dva slova NF. Na tuljcu je ovalni pečat s natpisom u jednom redu ANHALZER. Lijevo je manji pečat kružnog oblika s motivom dvoglavog orla.

12. Lula s pečatom Mathiasa Amstättera, inv. br. 33.129, datacija: 1. pol. 19. st.

Lokalitet: Nepoznat (slučajan nalaz)

SV = 5,1 cm; D = 6,7 cm; UPT = 1,3 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac s naglašenim rebrom s motivom volute te donji dio čašice. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku siva. Čašica je cilindričnog oblika. Obruč tuljca naglašen je dvama prstenima ispod ruba. Jedan je veći i naglašeniji, a ispod njega je manji prsten. Između ta dva prstena je i manji pečat kružnog oblika s motivom dvoglavog orla. Desno od njega, na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u jednom redu AMSTÄTTER. Na obruč tuljca je natpis WIENER NEUSTADT.

13. Lula s pečatom A. RESS, inv. br. 33.128, datacija: sredina 19. st.

Lokalitet: Nepoznat (slučajan nalaz)

SV = 2,1 cm; D = 5,6 cm; UPT = 1,1 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac i donji dio čašice. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline narančaste boje koja je u presjeku siva. Greben je oblikovan poput školjke (ili biljnog lisnatog motiva), a čašica je cilindričnog oblika. Obruč tuljca je naglašen, prstenasto oblikovan. Na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u jednom redu A.RESS. Lijevo od tog pečata je manji pečat kružnog oblika, vjerojatno prikaz dvoglavog orla.

14. Lula s pečatom Prve jugoslavenske tvornice lula Našice, inv. br. 33.100, datacija: 1919. – 1921.

Lokalitet: Djedina Rijeka Marevac (slučajan nalaz)

SV = 4,1 cm; D = 6,1 cm; UPT = 1,1 cm

Izrada u kalupu.

Glinena lula mediteranskog oblika pripada krugu austrijsko-mađarske proizvodnje. Sačuvan je tuljac i donji dio čašice. Izrađena je od fine, dobro pročišćene gline smeđe boje koja je u presjeku oker. Greben je oblikovan poput školjke (ili biljnog lisnatog motiva), a čašica je cilindričnog oblika. Obruč tuljca je naglašen, prstenasto oblikovan. Na tuljcu je pravokutni pečat s natpisom u jednom redu JUGNAŠICE. Izrada u kalupu.

LITERATURA

Bekić, Luka. Uvod u problematiku glinenih lula na području Hrvatske. // *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s., XXXII-XXXIII (1999-2000), str. 249-279.

Bielich, Mário, Čurný, Marián. Pipe finds from Nitra and Nitra pipe production // *Studies in Post-Medieval Archaeology*. 3. Post-medieval ceramics. Production, assortment, usage (2009), str. 337-362.

Drechsler, Samuel // *Našički zbornik. Našice : Ogranak Matice hrvatske Našice*, 2014., br. 9. Str. 62-63.

Gačić, Divna. Lule iz muzejskih zbirki Srbije, katalog izložbe, Novi Sad : Muzej grada Novog Sada, 2011.

Gačić, Divna. Glinene lule s petrovaradinske tvrđave // *Zbornik Muzeja primenjene umetnosti, Nova serija 04/05* (2008-2009), Beograd, str. 7-18.

Grehan, James. Smokin and „Early Modern“ Sociability: The Great Tobacco Debate in the Ottoman Middle East (Seventeenth to Eighteenth Centuries) // *American Historical Review* (2006) str. 1352-1377.

Gruiă, Ana-Maria. Regional Traits of Smoking in the Autonomous Principality of Transylvania // *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica 16/II* (2012), str. 217-234.

Gusar, Karla. Arheološki nalazi keramičkih lula za duhan iz zbirke Narodnog muzeja u Zadru // *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, vol. 25 (2008), str. 135-154.

Radić, Mladen. Tvrđa u Osijeku, katalog izložbe, Osijek: Muzej Slavonije, 2017.

Šiša-Vivek, Marija; Filipec, Krešimir. Keramičke lule s lokaliteta Zoljani – Čemešac I // *Opuscula archaeologica 37/38* (2015), str. 301-333.

Zejnlihodžić, Elvin. Lule iz Novovjekovne zbirke Arheološkog muzeja Istre // *Histria archeologica 43* (2012), str. 163-191.

THE CLAY PIPES OF AUSTRIAN- HUNGARIAN PRODUCTION FROM THE FUNDUS OF THE TOWN MUSEUM OF POŽEGA

SUMMARY

This paper presents 14 clay pipes of the „Eastern“ type which are of austrian-hungarian production. They have stamps of workshops PARTSCH, RESS, AMSTÄTTER, ANHALZER and one pipe has stamp JUGNAŠICE. This pipe was made in Prva jugoslavenska tvornica lula i glinenih proizvoda u Našicama (First Yugoslavian Factory of Pipes and Clay Products in Našice) between 1919. and 1921.

The stamp of Anton Partsch is present on the 10 pipes. The workshop of Anton Partsch was active in Pernitz and Theresienfeld at Wiener Neustadt. Addition the stamp and the name Anton Partsch clay pipes have inscription ZU THERESIENFELD. Anton Partsch made pipes from the

1812 till 1850s. The stamps of ANHALZER, AMSTÄTTER and A. RESSA workkshops are found on the each pipe. The ANHALZER workshop was active in Theresienfeld, but was not so well-known. The MATHIASA AMSTÄTTERA workshop from Wiener Neustadt was active around 1830s.

The signature A. RESSA presents the worhshop of Anton Ressa from Wiener Neustadt. Anton Ressa taked over the workshop of Mathias Amstätera in 1830. The Anton Ressa workshop in 1837 employed 60 workers and made more then 6 000 pipes per day.

Keywords: tobacco. clay pipe, stamp, workshop.